

РАДОЈЕ Р. БРКОВИЋ

Правни факултет

Крагујевац

РАТОМИР Д. АНТОНОВИЋ*

Факултет за право, безбедност и менаџмент

„Константин Велики“ Ниш

УДК 339.9:351.77

Прегледни рад

Примљен: 20.08.2020

Одобен: 10.09.2020

Страна: 69-84

ИЗВЕСНОСТ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ И ПОРАСТА НЕЗАПОСЛЕНОСТИ УСЛЕД ПАНДЕМИЈЕ COVID-19

Сажетак: Читав свет је захватила велика пошаст, у виду нове епидемиолошке болести, познате под називом COVID-19 или коронавирус. Реч је о смртоносном вирусу, који је у целом свету однео изузетно велики број жртава, а ни у овом тренутку се тачан број преминулих не зна, јер је вирус још увек активан и даље сеје смрт по целом свету. Иако се интензивно ради на проналажењу адекватног лека, серума и вакцине која би спречила даље ширење коронавируса, медицина не може још увек да одговори овом изазову. Разлог за то треба тражити и у чињеници да је овај вирус нов за светску медицину, те да још увек нису најпознатије све његове карактеристике и особине. Посебно је значајно питање какве економске последице ће ова пандемија изазвати на глобалном и националним нивоима, те како ће се она манифестовати у односу на националне економије и положај обичних грађана. У Републици Србији су донесене мере које за циљ имају квалитативно побољшање положаја привредних субјеката, привредника, као и појединаца, грађана. Циљ ових мера је очување ликвидности у пословању привредних субјеката, очувању сваког радног места, као и уредност у снабдевању основним животним намирницама и потребама.

Кључне речи: пандемија, економске мере, ликвидност, радна места, криза

Уводна разматрања

Крајем 2019. године и почетком 2020. читав свет је задесила велика невоља. Човечанство је нападнуто од стране невидљивог непријатеља, који је све земље света, па чак и оне најразвијеније оборио на колена. Здравствени системи скоро свих земаља света су колабирали пред новим смртоносним вирусом COVID-19 или коронавирусом, који се по својој опасности по људске животе сврстао међу најопасније смртоносне болести. COVID-19 је пореклом из Кине, тачније, везује се за провинцију Вухан. Званична верзија настанка ове инфекције се везује за пијаци у Вухану, где се продају различите намирнице. Тако је,

* antonovicr@gmail.com

кроз ланац исхране, у којем учествују и слепи мишеви у овој земљи, у људски организам продро вирус COVID-19, који је претходно егзистирао у слепим мишевима. Према кинеској традицији, од слепих мишева се кува супа. Претпоставља се да ови слепи мишеви који су били преносници вируса нису били добро термички обрађени, што је условило опстанак вируса и његов пренос на људску популацију.

Са сигурношћу се не може тврдити кад је тачно овај вирус настао. На први поглед, он има све карактеристике сезонских вируса. Међутим, он много разорније делује по респираторни систем, у кратком року онеспособљава респираторне органе и доводи до немогућности дисања. Стога, пацијенти оболели од COVID-19 морају бити прикључени на респиратор, а већина њих тешко преживи и дочека излечење. Управо из овог разлога велике подударности са сезонским вирусима, не зна се да ли су епидемиолози одмах установили присуство новог вируса или је то учињено са закашњењем. Кинески стручњаци су благовремено указали на проблем овог вируса, али се упркос упозорењима није адекватно приступило спречавању његовог ширења.

Великом брзином се вирус раширио по целом свету, наносећи велике последице и то највише у Италији, области Ломбардије, Шпанији, Јужној Америци, САД, Немачкој, Аустрији и другим земљама света. Жртве су масовно настајале, без могућности да се сви страдали сахране у складу са традиционалним обичајима. Сахрањивани су у масовним гробницама, без присуства родбине и пријатеља. Дугачке колоне специјалних возила су превозиле мртве од болнице до гробаља. Свет је завијен у црно, а оно што је најалармантније је чињеница да се о COVID-19 зна мало или ни мало, да не постоји лек нити се приближно може знати шта би се могло примењивати у поступку лечења. Такође, мало или ни мало се не зна о карактеристикама овог вируса. Спекулисало се и претпостављало без адекватних основа и научне основаности. Зато је било и много контроверзи, попут оних да вирус COVID-19 има сличности са вирусом ХИВ, да није отпоран на високе температуре, да погађа само старију популацију, док су млади потпуно имуни на њега, да изазива стерилитет, да се од COVID-19 може оболети само једном, без могућности рецидива и томе слично. Већина ових претпоставки је оспорено, а оспорила их је пракса и искуство са овим вирусом.

Светска здравствена организација прогласила је избијање ”међународне забринутости за јавно здравље” 30. јануара, а пандемију 11. марта. СЗО је објавила да се вирус првенствено шири између људи током блиског контакта, често путем ситних капљица произведених кашљем, кијањем или говором (Вјелажас, Филипović, 2020). Дошло је до деградације и дехуманизације глобалног друштва, чиме су допринели и масовни медији својим често конфузним и контрадикторним извештавањем, што је противно њиховој примарној функцији (видети више у Вјелажас, Филипović, 2018). Такво деловање масовних медија није ново, али је у околностима пандемије дошло до посебног изражаја у смислу угрожавања кредибилитета, ауторитета и поверења.

На мети новог вируса се нашао и Република Србија. Први заражени случај је регистрован почетком марта 2020. године код угледног пословног човека из Суботице, који је овај вирус донео из Италије. Муњевитом брзином је овај вирус почео да се шири по нашој земљи отварајући жаришта попут Кикинде, Ваљева, Београда, Ниша, Новог Пазара и других градова, у којима је почео да се јавља у великом броју случајева. Скоро сви болнички капацитети су били подређени COVID-19, а у рекордном року је реновирана и саграђена болница за оболеле од COVID-19 при Војно-медицинском центру на Карабурми. Такође, захваљујући доброј организацији и дипломатским односима, руководство Републике Србије је обезбедило велики број респиратора, неопходних за спасавање људских живота од опасне болести. Тиме је здравствени систем Републике Србије у великој мери оснажен и припремљен за обрачун са заразном болешћу, а током прве рунде борбе, српски здравствени систем се показао као много спремнији и способнији него системи много развијенијих и економски стабилнијих земаља Европске уније.

Околности у привреди Србије у време пандемије

Увођење ванредног стања у Републици Србији било је нужно и условљено објективном опасношћу по људске животе. Ванредно стање је у потпуности паралисало живот у Србији. Све је било подређено борби против COVID-19 и сви ресурси су били усмерени у том правцу. Највећи губитник у тој констелацији је привреда и привредни субјекти. Могућност уредног пословања је била доведена у питање, а први на удару су били угоститељи, туристички сектор, сектор услуга, спољнотрговинске фирме, као и многи други. Стога, било је очигледно да поред ојачавања здравства, што је учињено реновирањем болница и обезбеђивањем респиратора, помоћ и подршка мора да се да и привреди.

Циљ владе Републике Србије у периоду пандемије је било очување сваког радног места. Послодавци су подстицани да запосленима у овом тешком тренутку не дају отказе уговора о раду и да им се помогне у томе да то не учине. У ту намену, Влада је обезбедила пакет мера у вредности од 5,1 милијарду евра, које је наменила у својству подршке привреде и привредних субјеката. Приоритет Владе је приватни сектор, те је ова подршка приоритетно била намењена субјектима који послују у приватном сектору. Помоћ је била усмерена ка очувању ликвидности у пословању. Програм мера за смањење негативних ефеката последица пандемије се огледа у одлагању плаћања пореза на зараде и доприносе запослених у приватном сектору у време трајања ванредног стања, уз могућност касније отплате, одлагања плаћања аконтација пореза на добит у другом кварталу, ослобађање донатора од плаћања ПДВ-а. Микро, малим и средњим предузећима у приватном сектору уплаћена је помоћ у висини минималне зараде за три месеца, као и исплате директне помоћи великим предузећима у приватном сектору у висини од 50 % висине просечне зараде у Републици Србији за оне запослене којима је решењем престао радни однос.

Поред наведених мера, ликвидност приватног сектора се још обезбеђује и кроз програм финансијске подршке привреди у периоду COVID-19, гарантује се шема подршке привреди у време трајања кризе, уводи се мораторијум на исплату дивиденди до краја текуће године, из чега се изузимају јавна предузећа и даје се фискални стимуланс кроз директну помоћ свим пунолетним грађанима Србије.

Овим мерама које је донела Влада не подлежу субјекти из приватног сектора којима је у периоду пандемије приход умањен за више од 10%, при чему се не урачунавају трошкови који се односе на запослене на одређено време којима је уговор у том периоду истекао, као и субјекти који су своје делатности престали да обављају пре увођења ванредног стања, дакле пре 15. марта 2020. године.

Мере Владе Републике Србије се могу поделити у четири сета. Први сет се односи на могућност одлагања доспелих пореских обавеза, уз могућност каснијих отплата на месечне рате. Такође, омогућује се обезбеђење ликвидности привредних субјеката, уз одржавање привредне активности и нивоа запослености. Послодавци који се определе за ову меру, имају могућност да одложе плаћање трошкова најдуже до 24 месеца, без зарачунавања камате. Такође, овај сет мера обухвата и одлагање плаћања аконтација пореза на добит у другом кварталу, чиме се такође повећава ликвидност привредних субјеката. Привредни субјекти који имају статус донатора, уживаће посебне привилегије, у смислу ослобађања од плаћања ПДВ-а. Услов за примену ове олакшице јесте да је привредни субјекат донирао производе са којима ради установама које примарно раде на сузбијању пандемије.

Други сет мера обухвата оне мере које се директно дају предузећима из приватног сектора. Помоћ се даје малим, микро и средњим предузећима из приватног сектора у износу минималне зараде, односно износу од 50 % минималне зараде за велика предузећа. Ова мера се примењује складно финансијској моћи привредних субјеката, тачније великим и финансијски јачим предузећима се даје 50% минималне зараде, док се предузетницима, микро, малим и средњим предузећима даје пун износ минималне зараде.

У трећем сету се налазе две мере Владе Републике Србије. То је програм за доделу кредита за очување ликвидности и обртних средстава за компаније из сегмента привредника, микро, малих и средњих предузећа, пољопривредних газдинстава преко комерцијалних банака који послују у нашој држави. Такође, поред наведених, предвиђене су и гарантне шеме за подршку привреди у периоду пандемије за одржавање ликвидности и обртних средстава из сегмента привредника, микро, малих и средњих предузећа, пољопривредних газдинстава преко комерцијалних банака које послују у Републици Србији.

Четврти сет мера се односи на уплату директне помоћи у износу од 100 евра у динарској противвредности свим пунолетним грађанима Републике Србије.

Глобалне економске прилике у време пандемије

На глобалном плану, већина великих светских економија прибегава методи застајања са скоро свим виталним привредним делатностима док се пандемија вируса COVID-19 не заустави и док опасност од ове заразе не постане мања. Економске последице, о којима се јасно говори, подређене су интересу јавног здравља и очувања људских живота, као најзначајнијих вредности, штићених свим међународним декларацијама и нормативним актима. Међутим, како време од почетка пандемије одмиче, све је актуелније питање до кад светска економија може да трпи последице њеног мировања и колике ће бити последице са аспекта глобалне економске кризе. Епидемија, осим што угрожава здравље, угрожава и економију и привреду, итекако се предузимају превентивне мере за очување здравља, уочава се неопходност предузимања мера за очување привреде, привредне активности и ликвидности привредних субјеката. Индикатор економске кризе у свету су берзе, које карактерише повећана волатилност услед понашања трговаца који су своју активност усмерили ка интензивној продаји, насупротив обустави трговинских активности на глобалном плану, што је изазвало конфузију на већини светских тржишта. На скоро свим тржиштима, па чак и тржиштима злата и нафте, који се сматрају најстабилнијим, дошло је до пада, док су финансијска тржишта, нарочито крипто валута, доживела највећи ударац. Оборена је теза о кретањима цена биткоина у односу на стандардне финансијске инструменте (Sajter, 2018. str. 1).

Како се поједине производне и услужне делатности у потпуности замрзавају у периоду пандемије, са разлогом се поставља питање статуса појединих грана делатности, као и лица која су у тим секторима запослени. Повећање стопе незапослености би било само агрегат економске кризе у свету, које би могло да да само замајац кризи у свету. Међутим, кад се говори о светској економској кризи, сматра се да је она настала још 2008. године. Тај период кризе, у региону Балкана карактерише уједно и пораст стопе незапослености, која је била у експанзији све до 2014. године, кад се почиње смањивати. Изузетак је била једино Румунија, у којој је стопа незапослености све време била стагнирајућа. Румунију, као и Бугарску карактерише константна стопа незапослености од 5 процената дужи низ година. У Србији, Црној Гори, Хрватској и Албанији је од званичног почетка светске економске кризе, па до кризе изазване пандемијом стопа незапослености износила у просеку између 15 и 20 процената. Помак по питању смањења стопе незапослености је начинила Босна и Херцеговина, која је стопу незапослености смањила за 10 процената у односу на период од пре десет година. На смањење стопе незапослености у развијеним земљама Европске уније је позитивно деловао изражен миграциони процес, који је подразумевао прилив радно способне радне снаге различитих образовних профила (детаљније погледати на: <https://talas.rs/2019/03/08/region-10-godina-od-krize/>).

Према проценама Међународне организације рада (МОП), пандемија изазвана COVID-ом 19 би на међународном тржишту рада могла да произведе

око 25 милиона незапослених радника. Према овим проценама, криза изазвана COVID-ом 19 би засенила ефекте кризе из 2008. године, кад је без посла остало око 22 милиона радника. Такође, процене МОП-а су да ће се повећати појаве попут непријављивања радника и њихов рад на црно, без било каквих права која произилазе из радног односа, док ће се ефекти самозапошљавања свести на минимум, без резултата које је до сад давало. Подизање стопе незапослености за собом повлачи и друге нежељене последице, као што су опадање куповне моћи грађана, смањење потрошње робе и слабије пружање услуга и услужних делатности, што би на светску економију могло да остави последице које се процењују на 3.400 милијарди долара. Дакле, из ових процена је потпуно јасно да је пред светом једна од највећих економских криза, која се не може упоређивати ни са једном кризом која се у прошлости дешавала. Разлог за то је свакако велика неизвесност јер се не зна и не може се пројектовати колико ће криза изазвана пандемијом трајати, јер се за сад још увек врло мало зна о вирусу који је покретач пандемије. У стању страха за живот и здравље, људи се опредељују за куповину само основних животних намирница, што поразно утиче на производњу. Такође, висина корпоративног дуга на крају 2019. године је била знатно већа у односу на економску кризу од пре десет година те је дуг износио 75 хиљада милијарди долара.

Утицај пандемије COVID-а 19 на радноправне односе

Запослени у свим привредним субјектима су се на удару пандемије COVID-19 нашли по два основа: као људи којима су угрожени живот и здравље и као лица којима је њихов радноправни положај значајно угрожен. Са аспекта теме рада, говориће се о радноправном положају запослених, као и о поремећеним односима на тржиштима рада у свету. На послодавцима је настала обавеза да заштите свако радно место, у складу са својим могућностима, да заштите ликвидност свог пословања, али и да заштите животе и здравље својих запослених. Наравно да су ова три циља у одређеном односу противречности јер спасавање здравља радника подразумева њихово ослобођење од класичних радних обавеза, јер епидемиолошке мере налажу минималне социјалне контакте, рад на дистанци, посебан третман према старијим лицима, што послодавцима значајно умањује продуктивност радног процеса. Смањење производне и радне активности са друге стране проузрокује мање приходе, што доводи у питање егзистенцију привредног субјекта и његово пословање.

Према прогнозама Међународне организације рада (МОП), на тржишту рада ће се, услед пандемије, искристалисати три кључна проблема: проблем понуде послова, проблем квалитета пруженог рада и проблем негативног утицаја на посебно рањиве категорије радника. Према истим претпоставкама, у наступајућем периоду се очекују три могућа сценарија, по којима би стопа незапослености могла бити ниска, око 5,3 милиона, средња, око 7,4 милиона и висока, око 22 милиона. Очекивања у наредном периоду на тржишту рада нису ни мало оптимистична. Удари на тражњу радне снаге који су се дешавали на

почетку пандемије ће временом прерасти у драстичан пад цене рада, што ће аутоматски довести до смањења плата запослених. Са друге стране, очекује се пораст тзв. неформалне запослености и експанзија флексибилних радних односа, који су махом на штету запослених, а корист послодаваца, јер њихове обавезе своди на најмању могућу меру.

Разлог за потресе на тржишту рада треба тражити у чињеницама да је економска активност драстично смањена, да је дошло до ограничавања кретања људи и робе на глобалном нивоу, дошло је до пада вредности робе и пружених услуга, дошло је до поремећаја у ланцу снабдевања, поједини сектори, као што је туризам, саобраћај, услуге, малопродаја, угоститељство и слични су доживели прави крах и да већ сад броје милионске губитке.

На другој страни, услед ширења заразне болести, долази и до опадања тражње рада, јер радно способно становништво све више побољева, те нужно мора да се посвети свом опоравку, а не радним обавезама. Повећан је број радника који одсуствују са посла услед болести или услед обавезе боравка у карантину. Црне прогнозе указују и на могућност трајног губитка великог броја радно способних људи, услед њихове смрти. Од ове врсте губитка, материјални губици се процењују у распону од 860 до 3.440 милиона долара. Такође, као битан фактор треба навести и мању потрошњу ресурса и добара, што исто ствара велике штете на макроекономском плану, нарочито ако траје дуже време и у континуитету. Губитак радних места, смањење личних доходака и прихода, пад производне и услужне делатности и смањење потрошње ресурса неминовно фабрикују глобално сиромаштво. Процене МОР-а су да ће се са 14 милиона радника у свету, који живе на ивици егзистенције, њихов број након пандемије повећати на 35 милиона, и то под претпоставком да ће се пандемија окончати до краја 2020. године (Hosain, S; Rasel, M. „The global economic impact of COVID-19: Three possibile scenarios“ p. 35-36, 2020).

У највећем ризику од губитка запослења и последица сиромаштва имају следеће категорије запослених:

- Старији запослени са хроничним обољењима,
- Млади радници који су у процесу тражења запослења,
- Жене, јер су претежно заступљене у секторима које је погодила криза изазвана пандемијом,
- Самозапослени радници, радници на привременим и повременим пословима, радници на одређено време, радници на пракси, обуци и слично и
- Економски мигранти, који су емигрирали у циљу тражења запослења.

Свака од наведених категорија запослених има ризик који је проузрокован одређеним специфичним карактеристикама. Тако, старије категорије запослених имају ризик који је узрокован њиховом старошћу и већ лошим здравственим стањем. Вирус је нарочито опасан по старије, те је логично да су из тог разлога категоризовани у прву групу ризичне радне снаге. Млади радници, који су тек окончали процес образовања и који траже прво запослење неће бити претерано тражена радна снага, јер ће послодавци пре да се одлучују за старије и искусне раднике, јер ће средства бити лимитирана, па ће их радије

давати оном раднику чија продуктивност и ефикасност може бити на већем нивоу. Самим тим, положај младих радника на тржишту рада неће бити повољан. Жене су ризична група запослених јер чине 58,6 процената радне снаге ангажоване у сектору услуга. Као што је већ речено, овај сектор је доживео један од најјачих удараца овом економском кризом, па је логично очекивати да ће запослени у овом сектору бити једна од ризичнијих категорија од губитака послова и сиромаштва. Самозапослени, радници на одређено време, радници на пракси и обуци се убрајају у групу незаштићених радника, у смислу њихове социјалне заштите, здравствене заштите и заштите у случају незапослености. Њихов радни однос је флексибилан, те је зато и њихов положај у кризним ситуацијама неповољан. Послодавцима ће бити најлакше да њих отпусте јер су њихова права најслабија и лако их је избећи. Мигранти иначе спадају у рањиву категорију, а ситуација пандемије им је само додатно отежала положај, јер их је онемогућила да стигну до земаља одредишта у којима би могли да нађу запослење (Rakić, I. „Competition law in the age of COVID-19“).

Удар на тржиште рада и радноправне односе је био најјачи у развијеним земљама света. У САД је крајем априла 2020. године око 30 милиона запослених остало без посла услед деловања пандемије. У Канади се стопа незапослености повећала за 5,2 посто, док је 7,2 милиона незапослених од државе затражило помоћ од почетка кризе изазване COVID-19. У Јапану се криза није одмах тако брзо манифестовала као у другим земљама, али је дошло до благог пораста незапослености од 20 хиљада радника више него претходне године. Такође, бележи се смањење отварања нових радних места и повећање тражње за помоћи незапосленима. У Уједињеном Краљевству је дошло до благог пораста стопе незапослености са 4 на 9 процената, а за помоћ услед кризе настале због пандемије, конкурисало је око 2 милиона грађана. У Немачкој је дошло до благог повећања стопе незапослености за 5,8 процената, док је у Италији забележен раст стопе незапослености за 8,4 процената.

Мере заштите положаја запослених

У Републици Србији је кроз низ мера које су доношене у циљу очувања ликвидности привредних субјеката и помоћи приватном сектору, прокламован и принцип заштите сваког радног места. У радноправним односима, поред споменуте мере заштите сваког радног места кроз стимулансе упућене привреди, због опште опасности по животе и здравље грађана, омогућено је запосленим лицима да у време ванредног стања раде од куће. Код сменског рада, циљ је омогућити мање смене, рад у скраћеном радном времену, уз минималну могућност ширења заразе. Такође, обезбеђен је посебан вид превоза за радно активно становништво у време трајања ванредног стања, који је подразумевао посебне мере заштите и дезинфекције.

У Белгији је, по питању мера расхода повећана флексибилност у вези са извршавањем јавних уговорних обавеза услед потешкоћа насталих због пандемије. Због непоштовања рокова, неће долазити до санкција и предузимања

казнених мера. На нивоу федерације је усвојена уредба о покривању додатних трошкова на име здравствене заштите запослених. Такође, уведене су посебне мере пореских олакшица у виду одлагања пореске обавезе, које се односе како за привредне субјекте, тако и samozапослене, којима се уступак чини и по питању плаћања доприноса за социјалну заштиту, здравствено осигурање, порезе на зараде, порез на додату вредност, лични и корпоративни доходак. Код samozапосљавања се може захтевати изузеће код плаћања доприноса за социјално осигурање за период трајања пандемије. У појединим регионима Белгије се одустало од одређених посебних категорија пореза: у Валонији од пореза на аутомобиле, непокретности, а у Бриселу на саобраћајни порез и градски порез.

По питању олакшица које се односе на радноправни сектор, Белгија је, што на нивоу федерације, што на нивоу федералних јединица, донела бројне олакшице које треба да имају карактер подстицаја за привреду и запослене. Белгија је увела посебну категорију незапослености – привремену незапосленост услед COVID-19. Ова врста незапослености је проузрокована деловањем више силе, а овој врсти незапослености могу прибегавати предузећа која имају проблеме у пословању изазване пандемијом вируса. Поступак који се односи на привремено незапослене је максимално поједностављен, а лица која се убрајају у категорију привремено незапослених имају право на накнаду која је на 70 процената у односу на горњи ниво просечног дохотка у држави. Стање привремене незапослености је временски орочено до 30. јуна 2020. године. Млађим незапосленим лицима се даје додатни приход у трајању од три месеца, умањују се трошкови samozапосљавања, делимично samozапослене и пензионере.

У Фландрији се накнада за компаније и samozапослене, који су због пандемије у обавези да обуставе процес рада обезбеђује у месечном износу од 4 хиљаде евра, у случају потпуне обуставе, односно 2 хиљаде евра у случају делимичне обуставе рада. Компаније и samozапослени који нису принуђени на обуставу процеса рада имају право на посебну стимулацију у износу од 3 хиљаде евра на месечном нивоу, како би накнадили губитак изазван смањењем промета у пословању, ако ти смањење износи више од 60 процената од устаљеног промета који је био пре избијања пандемије. Такође, у Фландрији је уведено скраћено радно време, уз субвенционисање посебно угрожених сектора, као што су култура, спорт, омладина, хортикултура, туризам, угоститељство и друге гране које ће моћи да поврате губитке из ових хитних средстава. Сектор дечјег образовања и васпитања такође спада под субвенционисани сектор, јер доживљава веће губитке услед не похађања од стране деце. Субвенције се крећу у износу од 27 евра по детету које не похађа по дану. Посебна се пажња посвећује сектору збрињавања и неге најстаријих и то у установама дневног боравка за стара и хендикепирана лица, чиме се подстиче запошљавање медицинских сестара и техничара. Од посебног значаја је и уредно снабдевање маски и другог санитетског материјала.

У Валонији се посебна пажња посвећује малим компанијама из сектора угоститељства, туризма, малопродаје и културе. Ове компаније су због мера заштите од пандемије принуђена да, или потпуно или делимично обуставе свој

рад, те се зато и сматрају најугроженијим. У случају потпуног затварања, накнада коју им Валонија обезбеђује износи 5 хиљада евра, а у случају делимичног затварања, накнада је 2,5 хиљаде евра. Предузећа у области збрињавања имају такође право на једнократну помоћ у износу од 5 хиљада евра, док домаћинства могу да очекују помоћ у виду накнаде за гориво и струју у износу од 75 евра. Привремено незапослена лица имају право на помоћ за плаћање рачуна за воду у износу од 40 евра. Такође су повећане субвенције за валонске социјалне службе и то нарочито у области социјалног становања, кроз одлагање плаћања рате зајма за стамбено збрињавање, без припадајућих камата.

У Бриселу се обезбеђују средства једнократне помоћи у износу од 4 хиљаде евра за компаније које морају да обуставе процес рада у области угостиљства, хотелијерства, туризма, малопродаје, забаве и спорта. Мала предузећа имају право на помоћ у износу од 2 хиљаде евра, као и samozапослена лица. За сектор неге је основан посебан фонд помоћи, који ће додатно бити подржан кроз ваучере који ће се делити незапосленима. Економски најугроженијим становницима Брисела који живе у изнајмљеним становима, омогућена је помоћ у износу од 215 евра.

У Немачкој су значајна средства од 18,9 милијарди евра издвојена за финансирање пројеката истраживања у области медицине у циљу налажења лека за вирус COVID-19, као и ширење постојећих болничких капацитета. У банкарском сектору, Немачка шири савезне гаранције за кредите које је дала промотивна банка Немачке, уз повећавање „start up“ кредита за мала и микро предузећа. Гаранције за исплату ових кредита ће дати савезна влада Немачке у износу од 30 милијарди евра. Поред наведеног, немачка влада оснива и Фонд за економску стабилност, који ће бити у директној надлежности Немачке финансијске агенције. Привредни субјекти ће од ове институције добијати финансијске помоћи и субвенције у време трајања пандемије. Услови које тражиоци помоћи морају да испуне су да имају приходе веће од 50 милиона евра, обим годишњег биланса стања и успеха већи од 46 милиона и да имају више од 249 запослених лица. У случају да не испуњавају ове услове, правна лица могу аплицирати за помоћ уколико обављају делатност која је од посебне важности за немачку привреду и економију.

Помоћ, која се може давати привредним субјектима кроз деловање овог Фонда су докапитализација кроз директни капитал, конвертибилна средства, хибридна и прикривена учешћа у капиталу. Потом, кроз подстицајна средства немачке банке и Фонда за економску стабилизацију за продужавање до 400 милијарди евра, намењених покрићу дужничких хартија од вредности. На крају, помоћ се може пружати кроз финансирање програма зајма немачке банке. Помоћ је посебно предвиђена за мала предузећа, кроз програм вредан 50 милијарди евра. Услов за учешће за ова средства је минимум 10 запослених радника. Помоћ се исплаћује у распону од 9 до 15 хиљада евра и намењена је покрићу текућих трошкова пословања. Поред наведеног услова који се односи на број запослених, мора се доказати угроженост у пословању правног лица, те да је исти настао као последица пандемије вируса COVID-19, а да су пре избијања пандемије пословала са добицима.

По питању пореских мера, Немачка се одлучила за могућност одлагања плаћања пореских обавеза и смањења предујма пореза и обуставу извршних мера за побољшање ликвидности предузећа која су директно погођена ефектима пандемије вируса COVID-19. Запослени од послодаваца могу да добију помоћ у износу од 1500 евра без пореза или кроз личне дохотке, а послодавци за узврат могу одложити плаћање пореза на доходак два месеца.

У циљу смањења стопе незапослености и отказивања радних уговора, приступило се шеми скраћеног радног времена. Ова шема подразумева ангажовање комплетне радне снаге, као и оних радника који су ангажовани по неким од флексибилних основа радног односа, уз могућност повратка доприноса за социјално осигурање од стране Федералног завода за рад. Такође, усвојен је додатни пакет мера социјалне заштите, који укључује повећање краткорочних надокнада и продужавање периода подобности за примање надокнаде за незапослена лица. Ове мере имају за циљ побољшање статуса социјално угрожених категорија радника и лица која су остала без запослења, подстиче се производни циклус уз подстицај потрошње у износу од 7,5 милијарди евра на савезном и 2,1 евра на локалном нивоу. Мере се нарочито повољно одражавају на многочлане породице са више деце, уз флексибилност дечјег додатка, као и младе који су у поступку факултетског образовања, који стичу право на бескалатне зајмове и бесповратну стипендију.

Италија је европска држава која је најтеже прошла у првом таласу пандемије. Стога је италијанска влада морала да предузме најопсежније мере у циљу заштите привреде, економије и интереса грађана. Заштита радних места је свакако једна од ових мера, која се односи на обезбеђење додатних средстава за допуну личних зарада и доходака запослених. Допуна износи 500 евра на месечну зараду запослених у три вирусом најтеже погођене општине у Италији за период од три месеца. Такође, социјална сигурност запослених је у време пандемије додатно обезбеђена кроз пројекат „Cura Italia“, вредан 10 милијарди евра, а који служи за обезбеђење оквира за допуну прихода запослених у производном сектору, запосленима у микро предузећима, за samozапослене раднике, пољопривредне и сезонске раднике, којима ће допуна прихода за месец март 2020. године износити 600 евра. Уз допуну прихода, њима се обезбеђује и плаћено одсуство због обољења од COVID-а 19 и неговања члана домаћинства.

Мере допуне личних прихода кроз приказану шему, омогућена је за све привредне субјекте, независно од њихове величине и делатности које обављају. Допуна прихода је могућа у девет недеља, а обрада и реализација захтева за ову врсту помоћи је симплификована и обезбеђено је врло ефикасно деловање надлежних институција. Посебним Декретом о опоравку су додатно обухваћене посебно рањиве категорије радника, са нижим степеном социјалне заштите, као и она лица која не остварују било какве приходе. Такође, предвиђене су мере квантификавања губитака који су настали у пословању привредних субјеката услед ванредних околности изазваних пандемијом. Квантификација је вршена упоредним методом истог периода пословања за прошлу и текућу годину. Приступило се давању помоћи скоро свим категоријама запослених, следствено степену њиховог образовања и врсти послова и делатности које

врше. Посебне бенифиције су добили запослени у туризму, којима је додаток на лични доходак повећан на хиљаду евра, док се ова врста помоћи не додељује запосленима у трговини и занатском сектору из разлога што је у тим секторима помоћ предвиђена за фирме.

Незапослена лица такође стичу право на надокнаду и то у продуженом року трајања за период од два месеца дуже од већ предвиђених давања за ову категорију становништва. Фондом су предвиђена посебна средства у износу од 230 милиона евра за стручно оспособљавање радника у периоду пандемије. Помоћ у распону од 400 до 840 евра месечно предвиђена је за особе са инвалидитетом и радно неспособна лица за период од два месеца након престанка пандемије. Посебну погодност добијају родитељи малолетне деце који су у радном односу у виду права на одсуство са посла у периоду од 30 радних дана, а новорођена деца у периоду пандемије добијају бесповратно 1.200 евра, док медицински радници који у овом периоду добију принову у породици добијају помоћ од 2 хиљаде евра.

Запосленима који услед обољевања морају у карантин неће смети да престане радни однос, независно од тога да ли имају уговор о раду на одређено или неодређено време, већ ће се третирати као радници који се налазе на боловању. Такође, уведена је забрана отпуштања радника у јавном и приватном сектору на период од пет месеци. Они запослени који из оправданих разлога морају да раде од куће, биће уредно плаћени и имаће иста права као и они радници који нису радили од куће. Право на рад од куће имају запослени који имају малолетно дете млађе од 14 година, а при том се води рачуна о томе да је природа њиховог посла таква да се може обављати од куће.

Ванредна ситуација изазвана COVID-19 је под посебну заштиту ставила и стране држављане који су радно ангажовани у Италији и који су се у овом периоду затекли на територији Италије. Послодавци су дужни да са страним држављанима регулишу радни однос и плате паушални допринос у износу од 500 евра по сваком страном запосленом, а страни држављани су дужни да од италијанских власти затраже дозволу за привремени боравак за период од шест месеци.

Мађарска се такође припремила за нежељене последице у привреди и економије које су резултат кризе изазване COVID-19. Оформила је два фонда: Фонд за економски опоравак и Фонд за превенцију епидемије. Фонд за економски опоравак садржи 1,345 милијарди форинти намењених покривању губитака привреде и очувању баланса на тржишту рада кроз разноврсне подстицајне мере. Фонд за превенцију пандемије садржи 663 милијарди форинти и њиме ће се финансирати додатни трошкови у здравственом сектору за куповину додатне медицинске опреме, изградњу нових болничких капацитета, као и плата медицинских радника и особља. Такође, мађарска Влада је донела стимулативне мере за мађарски туризам ради покрића штете која је настала услед последица пандемије. Продужено је право на трајање породилског додатка, који се увећава за износ 500 хиљада форинти. Врши се субвенционисање личних доходака на име губитака у износу од 70 процената, због скраћеног

рада, рада од куће и рада у сменама. Са друге стране, мотивише се запошљавање нових радника кроз субвенције за свако ново отворено радно место и за запослење сваког регистрованог тражиоца посла. Износ за ново радно место износи 200 хиљада форинти у бруто износу. Предвиђене су мере помоћи пензионерима кроз тзв. тринаесту пензију, а у наредном периоду су предвиђене и помоћи које ће се пензионерима исплаћивати на недељном нивоу. То су дугорочне мере помоћи, које би требало да дају жељене ефекте тек од 2022. године.

Привредни субјекти у Мађарској стичу право на преференцијалне кредите, за које држава даје гаранцију. Реч је о посебној врсти зајмова који се дају за очување конкурентности, подизање пољопривредне производње, као и финансирање изградње механизма реакција у кризним ситуацијама. Кроз ове кредите, Влада ће уједно настојати да подстакне и тзв. зелену производњу, потом да подстакне куповину непокретности у држави и да развија тржишта. Услов за стицање права на ове преференције је да привредни субјекат који за њих аплицира задржи 90 посто запослених, као и ниво њихових прихода.

Радноправна регулатива Мађарске се мења у духу времена и околности насталих услед пандемије. Уводи се могућност рада на даљину, рад од куће, флексибилно радно време и рад у сменама, као и поштравање мера здравствене заштите радника на раду (European Commission, Directorate General Economic and Financial Affairs, „Policy measures taken against the spread and impact of the coronavirus – 2 July 2020“, 2020).

Закључак

Цео свет је задесила несрећа великих размера. Апсолутно нико и ни под каквим околностима није могао предвидети овакву катастрофу која је задесила човечанство. Невидљив, али изузетно опасан непријатељ је напао цео свет у истом тренутку, сачекавши све земље неспремне и поразио нас све у рекордном року. Највећа штета се броји у хиљадама изгубљених људских живота и неколико милиона оболелих, али, иако највећа, у томе се не огледа и једина штета по човечанство. Последице ће се манифестовати и на плану привреде, економије и животног стандарда, који ће нарочито бити на удару кризе проузроковане COVID-19. У овом раду се посебна пажња посвећује изгубљеним радним местима, стварању великог броја незапослених људи, који самим тим постају социјално и економски угрожена категорија, а они и њихове породице, доводе се до руба егзистенције. Тиме се само отвара поље великих економских и социјалних проблема, а генератор тих проблема и њихов агрегат пораст стопе незапослености.

Незапослени су најрањивија и најугроженија категорија становништва. И поред знања, образовања и вештина које поседују, они не могу да раде и приходују, те су највише изложени ризику сиромаштва. Поред њих, у ту категорију се убрајају и чланови њихових домаћинстава, чиме се озбиљност ове ситуације додатно повећава, нарочито ако се ради о храниоцима и лицима која

се старају о малолетној деци. Велика стопа незапослености изазива велику стопу сиромаштва, који изазивају велику количину незадовољства, која може кулминирати протестима грађана, великим немирима, као и повећањем стопе криминалитета.

У конкретној ситуацији, стопа незапослености се повећава из објективних разлога изазваних вишом силом – деловањем вируса, који неумитно смањује профит приватним послодавцима јер паралише редован живот и онемогућује редовно одвијање устаљених животних процеса. Највеће последице трпе најугроженији, а то су запослени на извршилачким радним местима, запослени у трговини и услужном сектору, као и припадници тзв. радничке класе. Дакле, најугроженији су најсиромашнији, који су и пре настанка кризе живели тешко. Последице кризе ће најмање погађати руководиоце, лица на истакнутим позицијама и оне који су пре кризе остваривали велике приходе.

Међународна организација рада износи врло песимистичне прогнозе и то само на основу расположивих параметара на основу првих неколико месеци од како је почео проблем изазван пандемијом. Са сигурношћу нико не може да процени до кад ће трајати пандемија и колике ће последице изазвати. Разлог за то треба тражити у чињеници да је овај вирус још увек недовољно испитан и да је медицинској науци још увек непознат. Према тим прелиминарним резултатима, предвиђа се око 25 милиона вишка радне снаге на међународном тржишту рада. То је много већи губитак у овој области у односу на све досадашње светке економске кризе, што је показатељ да ће ова криза бити најјача у последњих сто година сигурно. Иако су скоро све државе света предузеле мере заштите радника и очувања радних места, велико је питање да ли ће и колико заиста те мере да дају резултате уколико пандемија буде потрајала неколико година, што је на основу расположивих параметара сад скоро извесно. Свака економија, колико год била јака и развијена, има свој праг до којег може ићи, као и границе издржљивости. Притисци изазвани пандемијом су великих размера, те се доводи у питање да ли ће те границе бити померене или ће ипак пандемија проузроковати последице које ће светску привреду и економију поразити на свим пољима.

Да би се закључило о ефикасностима предложених мера, како на нивоу Републике Србије, тако и на глобалном нивоу, мора да прође још времена, као и да се назре тренутак кад ће епидемија COVID-а 19 бити стављена под контролу и надзор медицине и струке. У првим месецима обрачуна са пандемијом, светска економија је показала спремност да штетне последице ове појаве држи под контролом и сведе их на најмању могућу меру. Упитно у овом тренутку је једино да ли ће усвојене и предложене мере моћи да дају резултат у случају дужег трајања стања изазвано пандемијом, јер је дужина трајања оваквог стања за читав свет велика непознаница. Оно, што се са апсолутном сигурношћу може закључити јесте да висока стопа незапослености генерише економску кризу на међународном плану. Из тог разлога се проблему затварања радних места и стварању високе стопе незапослености мора приступити са аспекта пуне пажње и одговорности и радити на мерама сузбијања опасности од велике незапослености на глобалном нивоу.

Литература:

1. Bjelajac, Željko, Filipović, Aleksandar (2020): Lack of Security Culture in Facing the COVID-19 Pandemic, *The Culture of Polis*, Year XVII (2020), No. 42, 383-399
2. Bjelajac, Željko, Filipović, Aleksandar. (2018): Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva, u: Uticaj masovnih medija na degradaciju savremenog društva, ur. Željko Bjelajac i Aleksandar Filipović, posebno izdanje, *Kultura polisa*, 9-21
3. Hosain, S; Rasel, M. (2020): „The global economic impact of COVID-19: Three possible scenarios“, *Biz-Info*, godina 11, broj 1
4. Rakić, I. (2020): „Competition law in the age of COVID-19“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. 68, broj 2
5. Sajter, D. (2020): „Financijska analiza kriptovaluta u odnosu na standardne financijske instrumente“, *Ekonomski fakultet Univerziteta u Osijeku*
6. International Labour Organization, „COVID-19 and the World of work: Impact and policy responses“, 2020.
7. European Commission, Directorate General Economic and Financial Affairs, „Policy measures taken against the spread and impact of the coronavirus – 2 July 2020“, 2020.
8. <https://talas.rs/2019/03/08/region-10-godina-od-krize/>
9. Odluka Vlade Republike Srbije o privremenim merama za očuvanje stabilnosti finansijskog sistema („Službeni glasnik RS“ broj 33/2020);
10. Odluka Vlade Srbije o ograničavanju cena i marži osnovnih životnih namirnica i zaštitne opreme („Službeni glasnik RS“ broj 35/2020);
11. Odluka Vlade Republike Srbije o važenju dozvole za rad izdate strancu za vreme vanrednog stanja („Službeni glasnik RS“ broj 43/2020);
12. Uredba Vlade Republike Srbije o dodatku na osnovnu zaradu zaposlenih u zdravstvu u zdravstvenim ustanovama i određenih zaposlenih koji obavljaju poslove u oblasti zdravstva, odnosno zaštite zdravlja stanovništva Republike Srbije, odnosno lečenja i sprečavanja širenja epidemije bolesti COVID-19, izazvane virusom SARS – CoV-2 („Službeni glasnik RS“ broj 50/2020);
13. Uredba Vlade Republike Srbije o postupku za pribavljanje saglasnosti za novo zapošljavanje i dodatno radno angažovanje kod korisnika javnih sredstava („Službeni glasnik RS“ broj 50/2020);
14. Uredba Vlade Republike Srbije o uslovima i kriterijumima usklađenosti državne pomoći radi otklanjanja ozbiljnog poremećaja u privredi prouzrokovanog epidemijom zaraze bolesti COVID-19 („Službeni glasnik RS“ broj 54/2020);
15. Uredba o novčanoj pomoći poljoprivrednim gazdinstvima u cilju ublažavanja posledica nastalih usled bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-COV-2 („Službeni glasnik RS“ broj 57/2020)
16. Uredba o izmeni i dopuni Uredbe o utvrđivanju Programa finansijske podrške privrednim subjektima za održavanje likvidnosti i obrtna sredstva u otežanim ekonomskim uslovima usled pandemije COVID-19 izazvane virusom SARS-COV-2 („Službeni glasnik RS“ broj 57/2020);

THE CERTAINTY OF GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND RISING UNEMPLOYMENT DUE TO COVID-19 PANDEMIC

Summary: The whole world was affected by a great plague, in the form of a new epidemiological disease, known as COVID-19 or Coronavirus. It is a deadly virus, which has taken an extremely large number of victims all over the world, and even at this moment, the exact number of dead is unknown, because the virus is still active and continues to sow death all over the world. Although intensive work is being done to find an adequate cure, serum and vaccine that would prevent further spread of the Coronavirus, medicine cannot yet meet this challenge. The reason for that should be sought in the fact that this virus is new to world medicine, and that not all of its characteristics and properties are still known. Of particular importance is the question of what economic consequences this pandemic will cause at the global and national levels, and how it will manifest itself in relation to national economies and the position of ordinary citizens. In the Republic of Serbia, measures have been adopted aimed at qualitatively improving the position of economic entities, businessmen, as well as individuals and citizens. The goal of these measures is to preserve liquidity in the business of economic entities, to preserve every job, as well as orderliness in the supply of basic food-stuffs and needs.

Key words: pandemic, economic measures, liquidity, jobs, crisis